

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.85>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОХОДЖЕННЯ НАВЧАННЯ ТЕРОРИЗМУ

Книженко О.О.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та кримінології
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України
ORCID: 0000-0001-9252-7464

Негода А.С.,

старший викладач кафедри кримінального права та кримінології
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України
ORCID: 0000-0002-9983-2514

Книженко О.О., Негода А.С. Актуальні питання кримінальної відповідальності за проходження навчання тероризму.

У статті розглядаються законодавчі новели в частині, що стосується кримінальної відповідальності за проходження навчання тероризму. Так Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом» від 21 березня 2023 року № 2997-IX ст. 258-4 КК України зазнала суттєвих змін. На підставі аналізу об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258-4 КК України «Сприяння вчиненню терористичного акту, проходження навчання тероризму» нами зроблені наступні висновки щодо проходження навчання тероризму як однієї із форм суспільно небезпечного діяння.

Перше, проходження навчання тероризму варто розглядати як процес, а не результат. Такий підхід означитиме, що моментом закінчення кримінального правопорушення буде сам факт початку навчання. Проходження навчання тероризму може вчинятися тільки з прямим умислом. Це означає, що особа усвідомлює про цілі задля яких вона розпочала навчання. У цьому контексті проходження навчання тероризму є більшим за обсягом від суміжних кримінальних правопорушень. Саме суб'єктивна сторона дозволяє відмежувати проходження навчання тероризму від суміжних суспільно небезпечних діянь. Передусім йдеться про готування до вчинення терористичного акту. Так, встановлено, що підготовка до навчання тероризму охоплює не тільки підго-

товку до здійснення терористичного акту, але й випадки, що не пов'язані з конкретним проявом терористичного акту. Авторами розкрито інші ознаки, які відмежовують суміжні із проходженням навчання тероризму злочинні діяння.

Розкрито у цій праці й законодавчі недоліки формулювання умов звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка добровільно відмовилася від подальшої кримінально протиправної діяльності та повідомила про це правоохоронний орган. Запропоновано шляхи вдосконалення правової норми в цій частині.

Ключові слова: тероризм; терористичний акт; терористична діяльність; проходження навчання тероризму; кримінальна відповідальність; звільнення від кримінальної відповідальності.

Knyzhenko O.O., Negoda A.S Current issues of criminal liability for terrorism training.

The article discusses legislative novelties in the part concerning criminal liability for undergoing terrorist training. Thus, the Law of Ukraine «On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine in Connection with the Ratification of the Additional Protocol to the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism, as well as to Certain Legislative Acts of Ukraine on Improving the Fight against Terrorism» of March 21, 2023, No. 2997-IX Art. 258-4 of the Criminal Code of Ukraine has undergone significant changes. Based on the analysis of objective and subjective signs of the corpus delicti provided for in Art. 258-4 of the Criminal Code of Ukraine «Assistance to the commission of a terrorist act, training in terrorism», we have made the following conclusions regarding the training of terrorism as one of the forms of a socially dangerous act.

First, terrorism training should be seen as a process, not an outcome. Such an approach will mean that the moment of the end of the criminal offense will be the very fact of the beginning of training. Terrorist training can only be done with direct intent. This means that the person is aware of the goals for which he or she has started his or her studies. In this context, terrorism training is greater in scope than related criminal offences. It is the subjective side that makes it possible to distinguish the training of terrorism from related socially dangerous acts. First of all, we are talking about preparing to commit a terrorist act. Thus, it is established that preparation for terrorist training includes not only preparation for the commission of a terrorist act, but also cases that are not related to a specific manifestation of a terrorist act. The authors disclosed other features that distinguish criminal acts related to terrorist training.

This work also discloses the legislative shortcomings of the formulation of the conditions for exemption from criminal liability of a person who voluntarily refused further criminally illegal activity and reported it to a law enforcement agency. Ways to improve the legal norm in this part are proposed.

Key words: terrorism; terrorist act; terrorist activity; terrorism training; criminal liability; exemption from criminal liability.

Постановка проблеми. У сучасному світі питання запобігання проявам тероризму набуває міждержавного значення. В умовах глобалізації та технічного прогресу терористичні групи набувають нових можливостей для здійснення своїх злочинних намірів. Важливим кроком у цьому напрямі є ратифікація Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму. Так Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом» від 21 березня 2023 року № 2997-IX ст. 258-4 КК України зазнала суттєвих змін. Зокрема, текст цієї норми доповнено такою ознакою як проходження навчання тероризму, тлумачення якої надається у примітці ст. 258-4 КК України. Враховуючи зазначене, є потреба в аналізі нововведеної норми задля розкриття об'єктивних та суб'єктивних ознак проходження навчання тероризму, відмежування від суміжних кримінально протиправних діянь.

Мета дослідження. Метою цього дослідження є розкриття об'єктивних та суб'єктивних ознак проходження навчання тероризму, а також проведення відмежування цього діяння від суміжних кримінальних правопорушень.

Стан опрацювання проблематики. У сучасній вітчизняній правовій доктрині приділено значну увагу питанням кримінальної відповідальності за злочини терористичної спрямованості. Водночас наявні дисертаційні дослідження розкривають позначену проблематику без урахування останніх змін до ст. 258-4 КК України. Окремі аспекти відповідальності за проходження навчання тероризму розкриваються у наукових публікаціях й носять вони фрагментарний характер, не надаючи повної характеристики об'єктивних та суб'єктивних ознак проходження навчання тероризму та відмежуванню від суміжних діянь.

Виклад основного матеріалу. Як, вже зазначалося, нормативне закріплення поняття «проходження навчання тероризму» одержало у примітці ст. 258-4 КК України. Законодавець розтлумачив, що навчання тероризму полягає в отриманні особою інструкцій, включаючи набуття знань чи практичних навичок, від іншої особи щодо виготовлення або використання вибухових речовин, вогнепальної чи іншої зброї або шкідливих чи небезпечних речовин, або щодо інших специфічних методів чи засобів з метою здійснення діяльності, яка відповідно до закону є терористичною. У цілому погоджуючись із законодавчим визначенням проходження навчання тероризму, водночас варто звернути увагу на момент закінчення діяння.

Вказана норма сформульована таким чином, що дозволяє тлумачити проходження навчання тероризму не як результат, який би свідчив про здобуття відповідних навичок та вмінь, а як процес в результаті якого особа приступила до здобуття відповідних навичок і вмінь. Таке уточнення має значення для вирішення питання щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності залежно від стадій вчинення кримінального правопорушення. Отже, сам факт початку такої діяльності свідчитиме вже про завершену злочинну діяльність й особа підлягає кримінальній відповідальності за закінчений злочин. Про підготовку до проходження навчання тероризму можна говорити у випадках, коли особа, приміром підшукує наставника для проходження такого навчання, закупляє необхідну літературу для навчання з наставником.

Замах можливий у випадках наявності фактичної помилки. Наприклад, особа прийшла на заняття, вважаючи, що на ньому будуть навчати як приховано з допомогою комп'ютерних систем та комунікаційних мереж здійснювати дії терористичного характеру, однак помилилася й прийшла на заняття з кібербезпеки. У такому випадку ватро говорити про замах на навчання тероризму, при чому замах буде закінченим, оскільки особа виконала усі дії, які вважала за необхідне вчинити, однак не довела криміналь-

ного правопорушення до кінця від незалежних від її волі причин – помилилася у меті задля якої навчають поводитися з комп'ютерними системами та комунікаційними мережами.

Також варто відзначити, що проходження навчання тероризму охоплює собою дві форми – це набуття теоретичних знань та набуття практичних навичок. Зважаючи на однакову санкцію, яка встановлена за ці прояви діяння, законодавець тим самим визнав рівнозначну суспільну небезпечність як здобуття теоретичних знань, так і одержання практичних навичок.

Поява нової форми альтернативного діяння, описаного ст. 258-4 КК України, викликає необхідність відмежування проходження навчання тероризму від навчання особи з метою вчинення терористичного акту. Обидві форми діяння передбачено ч. 1 ст. 258-4 КК України й за них встановлено однаковий вид та розмір покарання, що засвідчує про однакову суспільну небезпечність діянь. З огляду на зазначене варто відзначити на те, що в літературі пропонувалося виключити зі ст. 258-4 КК України словосполучення «навчання особи з метою вчинення терористичного акту» [1, с. 186-187].

Виходячи зі змісту положень ст. 258-4 КК України різниця полягає у наступному. Тероризм є явищем реальної дійсності й виявляється він не тільки у здійсненні терористичних актів, а й інших діяннях, про які йдеться в Законі України «Про боротьбу з тероризмом».

Так, вказаний закон дає визначення не тільки тероризму, а й розкриває поняття технологічного тероризму, який доповнює форми прояву тероризму. Приміром, формами прояву тероризму будуть не тільки захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей, а й діяння, що вчиняються з терористичною метою із застосуванням ядерної, хімічної, бактеріологічної (біологічної) та іншої зброї масового ураження або її компонентів, інших шкідливих для здоров'я людей речовин, засобів електромагнітної дії, комп'ютерних систем та комунікаційних мереж, включаючи захоплення, виведення з ладу і руйнування потенційно небезпечних об'єктів, які прямо чи опосередковано створили або загрожують виникненням загрози надзвичайної ситуації внаслідок цих дій та становлять небезпеку для персоналу, населення та довкілля; створюють умови для аварій і катастроф техногенного характеру.

Отже, проходження навчання тероризму за обсягом є ширшим ніж навчання особи з метою вчинення терористичного акту.

У науковій літературі цілком справедливо постало питання відмежування проходження

навчання тероризму від підготовки до вчинення терористичного акту. Навіть ставилося питання про надмірність заборон у системі чинного кримінального законодавства [2, с. 69].

Вважаємо, що наразі дійсно, виходячи із положень кримінально-правових норми, діяння, яке полягає у підготовці до вчинення терористичного акту, охоплюється кількома нормами: ст. 258-4 КК України та готуванням до вчинення терористичного акту (ч. 1 ст. 14, ст. 258 КК України).

Проводити відмежування від вказаних діянь пропонуємо за такими ознаками. Проходження навчання тероризму, як освітній процес може включати навчання основам ідеології тероризму, методам та техніці ведення тероризму. Отже за обсягом проходження навчання тероризму буде набагато ширшим й охоплює випадки, які не пов'язані з конкретним проявом терористичного акту. Тобто під час проходження навчання тероризму особа не готується до конкретного терористичного акту, яким охоплюються конкретне місце, час обстановка, коло співучасників. Тобто при проходженні навчання тероризму відсутня конкретика щодо специфіки окремих актів тероризму. Саме за цими ознаками й необхідно проводити відмежування між зазначеними кримінальними правопорушеннями.

Потребує також уточнення питання, що стосується звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка добровільно відмовилася від подальшої кримінально протиправної діяльності й повідомила правоохоронний орган про цей злочин (ч. 3 ст. 258-4 КК України). Нині відсутнє законодавче визначення правоохоронного органу та відсутній їх вичерпний законодавчий перелік. Це питання вже давно стало предметом наукових дискусій [3; 4; 5 та ін.], до яких вдаватися не станемо, відзначивши лише на, що для з'ясування ознак правоохоронного необхідно звернутися до Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» та Закону України «Про національну безпеку України». Також варто зауважити, що законодавець, описуючи спеціальні норми щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності, вживає різну термінологію. Зокрема, як вже зазначено, у ст. 258-4 КК України йдеться саме про правоохоронний орган. Разом з тим, в окремих нормах (ст. 114 КК України) законодавець вказує на органи державної влади, що значно ширше коло. Було би цілком логічно, якби під час описання ознак спеціальних видів звільнення законодавець послуговувався однаковою термінологією. Це сприяло б реалізацію принципу справедливості, як одного із основоположних принципів права.

Варто відзначити, що всі вище розглянуті діяння можуть вчинятися лише з прямим умис-

лом, оскільки йдеться про усвідомлення особою мети здобуття специфічних як теоретичних, так і практичних вмінь. Тому однією з головних проблем у відмежуванні проходження навчання тероризму від інших діянь є визначення наміру особи. Не завжди можливо з'ясувати, чи проходила людина навчання з метою здійснення терористичних актів, чи з інших причин. Наприклад, хтось може отримати військову підготовку для самооборони або для служби у збройних силах своєї держави. Особливо це актуально під час здійснення збройної агресії росії проти України.

Висновки. Підводячи підсумок, відзначимо, що проходження навчання тероризму з об'єктивної сторони виявляється не як результат, який би свідчив про здобуття відповідних навичок та вмінь, а як процес протягом якого особа здобуває відповідні навички та вміння. За обсягом проходження навчання тероризму буде набагато ширшим ніж готування до вчинення терористичного акту й охоплює випадки, які не пов'язані з конкретним проявом терористичного акту. Особа не готується до конкретного терористичного акту, який характеризується певним місцем, часом, обстановкою, колом співучасників тощо. Тобто при проходженні навчання тероризму відсутня конкретика щодо специфіки окремих актів тероризму. Саме за цими ознаками й необхідно проводити відмежування між зазначеними кримінальними правопорушеннями. Важливим критерієм відмежування проходження навчання тероризму від інших діянь є його суб'єктивна сторона. Саме ця ознака буде критерієм розмежування не тільки від суміжних злочинів, а й від законослухняної поведінки.

Законодавцеві під час описання ознак спеціальних видів звільнення від кримінальної від-

повідальності варто використовувати однакову термінологію стосовно органів щодо яких особі варто звернутися з її повідомлення про початок злочинної діяльності. Це забезпечить реалізацію принципу справедливості у кримінальних провадженнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Петриченко О.П. Проблеми і перспективи імплементації у кримінальне законодавство України положень про відповідальність за навчання тероризму. *Юридичний вісник*. 1 (54) 2020. С. 183–190.
2. Ясін І.М. Кримінально-правовий потенціал криміналізації проходження навчання тероризму. Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства: матеріали Круглого столу (22 червня 2023 року) / упор. І.В. Гловюк, Н.Р. Лашук. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 67–69.
3. Бородін Д.І. Правоохоронні органи України: поняття та функції. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 2. С. 47–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrpaui_2015_2_11 (дата звернення 6 червня 2024 р.).
4. Куліш А.М. Щодо визначення поняття «правоохоронні органи». *Право і безпека*. 2005. № 4'5. С. 90–93.
5. Момотенко Т.Д. Правоохоронні органи: поняття і сутність. *Право і безпека*. 2014. № 4. С. 127–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2014_4_27 (дата звернення 6 червня 2024 р.).